

Situne Dei

Årsskrift för Sigtunaforskning och historisk arkeologi

2019

Redaktion:

Anders Söderberg
Charlotte Hedenstierna-Jonson
Anna Kjellström
Magnus Källström
Cecilia Ljung
Johan Runer

Utgiven av Sigtuna Museum

Anders Kaliff

Källan på botten av tidens brunn.

Indoeuropeiska rötter till fornnordisk religion.

Carlssons, Stockholm 2018. 350 sidor.

Vilka var indoeuropeerna? Saken har diskuterats sedan 1700-talet. Forskningen började då uppmärksamma att språk, spridda från Atlanten i väster till gränsen mot Kina i öster, uppvisade grundläggande likheter. Andra forskare har därefter också påvisat överensstämmelser i traditionell mytologi och föreställningsvärld bland folken i samma områden.

Arkeologer har konstaterat att det vid några skeden i förhistorien inträffar distinkta brott i begravningsskick och materiell kultur. Är detta tecken på inre samhällsomvälvningar eller ett inflöde av nya befolkningar?

En ny faktor, möjligheten att göra genetiska analyser på mänskliga kvarlevor, har satt dessa frågor under nytt sökarljus. Inom arkeologin är det inte oväntat de laborativt inriktade forskarna som tagit metoden till sig. Vissa andra forskare, som redan tidigare varit benägna att tolka kulturförändringar i termer av invasioner eller invandring, har också varit snabba att se sina idéer bekräftade. Många talar till och med om en revolution inom arkeologin.

Anders Kaliff har lång erfarenhet av grävande uppdragsarkeologi bakom sig. Han har speciellt intresserat sig för spår efter gravceremonier under brons- och äldre järnålder med material främst från Östergötland. Han har också bedrivit fältarbete i Asien. I sin nya bok tar han sig an den indoeuropeiska frågan främst genom jämförelser mellan uttryck för den fornnordiska seden och de föreställningar och kultbruk, som kan beläggas i mer än 2000-åriga indiska, skriftliga källor och den ännu levande ritualtraditionen där. Särskilt är det offerhandlingarna, som han går in på i detalj, och tolkar i termer av iscensatta skapelsemyter. Han ser stora möjligheter till jämförelser med förhållanden, kända från nordiska berättelser.

Indoeuropeiseringen av Skandinavien ska enligt Kaliffs ses i samband med att den så kallade stridsyxkulturen uppträder ca 2 800 fvt. En äldre jordbrukarbefolkning tänks då ha överflyglats och assimilerats av en hästburen invandringsväg med ursprung i östliga stäppområden, den så kallade jamnakulturen (också skrivet yamna eller yamnaya). Ett årtusende senare, vid den skandinaviska bronsålderns början, kommer en ny befolkningsväg från samma håll.

Att snarlika kulturförändringar vid denna tid kan konstateras över större delen av Europa är i och för sig arkeologiskt allmängods. Frågan är nu om identifieringen av genetiska markörer övertygar om att bakgrunden är folkvandringar i någon form? Särskilt svårsmält är saken eftersom det under en lång period handlat om att tolka skoven i den materiella kulturen som uttryck för ideologiska transformeringar eller religionsskiften. Erövringsteorierna har varit avskrivna. En ytterst svårfångad aspekt återstår för övrigt även för dem som applåderar de nygamla idéerna: kom indoeuropeerna som ockupanter och betvingare? Eller var det ett – till att börja med – tolererat, driftigt befolknings-tillskott? Som på kort tid blev dominerande och fick den äldre befolkningen att underkasta sig? Kanske var pandemier en orsak till att den inhemska befolkningen, som saknade motståndskraft, försvagades eller slogs ut. Enligt Kaliff så åtföljdes de östliga folken av pestbacillen.

Kaliffs bok är populärt hållen men behandlar kritiskt och ganska utförligt en rad helt centrala frågor inom dagens förhistoriska forskning. I särklass intressantast är diskussionen om den indiska, vediska traditionen, som är den källa som åsyftas i bokens titel. Inte minst för att denna är ofullständigt eller inte alls känd bland många som forskar om forntiden, antingen de är arkeologer, religionshistoriker eller andra.

Kaliff säger sig själv ha en bakgrund inom biokemi och tar som sin uppgift att förklara hur de genetiska spåren kan följas i laboratoriet och hjälpa oss att förstå vad metoderna går ut på. Problemen är som jag ser det två. För icke-naturvetare är det knappast ens möjligt att helt ta till sig vad det är frågan om. Och för källkritiskt skolade humanister tänds det röda ljuset obarmhärtigt när urvalen verkar väldigt små: är DNA-prov från en handfull individer verkligen tillräckligt för att man ska kunna dra slutsatser om ett storskaligt befolkningsutbyte? Naturvetares användning av begrepp som ”bevis” upplevs som stötande pretentiöst.

Det finns anledning att skynda långsamt när det gäller att ta till sig resultaten av DNA-tekniken. Att som Kaliff kalla den för ”ett forskningens trollslag” kan vara överilat. Trollslag kan bli bakslag. Felkällor kan uppenbara sig. Hur hållfasta kommer svaren i det långa loppet att visa sig vara? Och vilka är frågorna?

Boken är trevligt skriven med en personlig ton som inger förtroende. Den bör läsas av alla som vill hålla sig ajour med forskningsfronten. Även om man är försiktig att acceptera genetikens värde för arkeologin så är intrycket att forskning om indoeuropéerna, inte minst traditionell kult, kan vara av mycket stor betydelse för förståelsen av förhistoriska förhållanden i Skandinavien. Författaren ger många hänvisningar i texten både till äldre och nyare litteratur men luckor och oordning i referenslistan försvårar något för läsaren.

Illustrationerna är fåtaliga och av varierande kvalitet. Värdefullast är författarens egna foton från kulthandlingar i Indien och Nepal.

Rune Edberg
